

**HUDUDIIY TRANSPORT INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHDA
INVESTITSIYA RESURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH MASALALARI**

Malikova Shoirao'y Baxtiyorovna

Buxoro davlat universiteti

Buxgalteriya hisobi va statistika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada hududiy transport infratuzilmasini rivojlantirishda investitsiya resurslaridan samarali foydalanishning iqtisodiy, institutsional va tashkiliy mexanizmlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda avtomobil yo'llari, temir yo'l tarmoqlari, logistika markazlari, jamoat transporti, raqamli boshqaruv tizimlari hamda yo'l xavfsizligi obyektlariga yo'naltiriladigan mablag'larni hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlaridan kelib chiqib taqsimlash masalalari yoritilgan. Investitsiya resurslarini hududlar kesimida ustuvorlashtirish uchun infratuzilmaviy ehtiyoj, iqtisodiy salohiyat, logistika bog'liqligi, ijtimoiy qamrov va iqlim xavflarini hisobga oluvchi integral baholash modeli taklif etilgan. Tadqiqot natijasida transport loyihalarini tanlashda faqat qurilish xarajatlari emas, balki hayotiy sikl qiymati, saqlash xarajatlari, ijtimoiy foyda, xavfsizlik va hududiy multiplikativ samarani baholash lozimligi asoslangan.

Kalit so'zlar: hududiy transport infratuzilmasi, investitsiya resurslari, logistika, davlat-xususiy sheriklik, yo'l fondi, hayotiy sikl qiymati, transport koridori, raqamli boshqaruv, yo'l xavfsizligi, hududiy rivojlanish.

KIRISH

Hududiy transport infratuzilmasi iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri bo'lib, ishlab chiqarish korxonalari, qishloq xo'jaligi subyektlari, xizmat ko'rsatish tarmoqlari va aholi punktlarini ichki hamda tashqi bozorlar bilan bog'laydi. Transport tizimining rivojlanganligi hududning investitsiyaviy jozibadorligi, aholining bandligi, tadbirkorlik faolligi, turizm salohiyati va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hududlar kesimida transport infratuzilmasining holati bir xil emas. Ayrim hududlarda avtomobil yo'llari va logistika obyektlari nisbatan rivojlangan bo'lsa, chekka tumanlar, tog'oldi va qishloq hududlarida yo'l sifati, muntazam jamoat transporti, yuk tashish xizmatlari hamda raqamli boshqaruv tizimlari yetarli darajada shakllanmagan. Natijada mahsulotlarni bozorga yetkazish xarajatlari oshadi, iqtisodiy faollik susayadi va hududlar o'rtasidagi rivojlanish tafovuti kuchayadi.

O'zbekistonda transport-logistika tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, multimodal logistika markazlarini rivojlantirish, yuk tashish xarajatlarini kamaytirish hamda hududlarning o'zaro bog'liqligini kuchaytirishga qaratilgan. Mazkur sharoitda investitsiya resurslaridan oqilona foydalanish masalasi nafaqat yangi yo'llar qurish, balki mavjud tarmoqlarni saqlash, raqamli boshqaruvni joriy etish, logistika xizmatlarini takomillashtirish va xususiy kapitalni jalb qilish bilan uzviy bog'liqdir.

Tadqiqotning maqsadi hududiy transport infratuzilmasini rivojlantirishda investitsiya resurslaridan samarali foydalanishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlash hamda O‘zbekiston sharoitiga mos ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

- hududiy transport infratuzilmasining iqtisodiy rivojlanishdagi rolini baholash;
- investitsiya resurslarining samarasiz sarflanishiga olib keluvchi omillarni aniqlash;
- transport loyihalarini hududlar kesimida ustuvorlashtirish mezonlarini ishlab chiqish;
- davlat, xususiy sektor va xalqaro moliya institutlari mablag‘larini uyg‘unlashtirish mexanizmlarini taklif etish;
- transport infratuzilmasi loyihalarining iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik samaradorligini baholash tizimini takomillashtirish.

Tadqiqot materiallari va metodlari

Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik kuzatish, induksiya va deduksiya, ekspert baholash, kontent tahlil hamda iqtisodiy modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning axborot bazasini transport va logistika tizimini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro moliya institutlari tahlillari, transport sohasiga oid ilmiy manbalar va rasmiy statistik ma’lumotlar tashkil etdi.

Hududlarda transport infratuzilmasi loyihalarini tanlash uchun quyidagi integral ustuvorlik indeksi taklif etiladi:

$$IUI = 0,30D + 0,25E + 0,20L + 0,15S + 0,10K$$

Bunda:

- **D** — transport infratuzilmasi yetishmovchiligi va tarmoqning joriy holati;
- **E** — hududning iqtisodiy salohiyati va kutilayotgan multiplikativ samara;
- **L** — logistika bog‘liqligi, eksport-import hamda tranzit imkoniyatlari;
- **S** — aholining ijtimoiy xizmatlar va mehnat bozoriga transport orqali kirish darajasi;
- **K** — iqlim, tabiiy ofat va yo‘l xavfsizligi bilan bog‘liq xatarlar.

Mazkur indeks orqali har bir hudud bo‘yicha investitsiya loyihalari 0 dan 100 ballgacha baholanadi. Ball qancha yuqori bo‘lsa, loyiha ustuvorligi shuncha katta bo‘ladi. Ushbu usul mablag‘larni siyosiy yoki qisqa muddatli manfaatlar asosida emas, balki hududning real ehtiyojlari va kutilayotgan natijalari asosida taqsimlash imkonini beradi.

NATIJALAR

Hududiy transport infratuzilmasini rivojlantirishda investitsiyalar bir xil yo‘nalishda emas, balki hududlarning ishlab chiqarish, demografik, geografik, turistik va logistika xususiyatlaridan kelib chiqib yo‘naltirilishi kerak. Bunda sanoatlashgan hududlar, qishloq xo‘jaligi yetakchi bo‘lgan tumanlar, turistik markazlar, chekka hududlar va xalqaro transport koridorlari bo‘yicha alohida investitsion yondashuv talab etiladi.

Hududiy transport infratuzilmasi loyihalarini tanlashda eng muhim tamoyil — yangi obyektlar qurilishi bilan mavjud aktivlarni saqlash o‘rtasida muvozanatni ta’minlashdir. Amaliyotda ko‘pincha yangi yo‘l yoki ko‘prik qurilishi ustuvor deb qaraladi, biroq mavjud

yo‘llarni davriy ta‘mirlash, drenaj tizimlarini tiklash, yo‘l belgilarini yangilash va xavfsizlik choralari kuchaytirish katta iqtisodiy samara beradi.

Shu sababli transport investitsiyalarini rejalashtirishda hayotiy sikl qiymati yondashuvidan foydalanish muhimdir. Mazkur yondashuvda loyiha qiymati faqat qurilish xarajatlari bilan emas, balki foydalanish, texnik xizmat, ta‘mirlash, energiya sarfi, avariya xavfi va kelajakdagi rekonstruksiya ehtiyojlari bilan birgalikda baholanadi.

Hududiy transport infratuzilmasida investitsiya samaradorligi quyidagi mexanizmlar orqali oshirilishi mumkin:

1-jadval

Investitsiya resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish mexanizmlari

Mexanizm	Mazmuni	Qo‘llash sohasi
Hayotiy sikl qiymati asosida baholash	Qurilishdan tashqari ekspluatatsiya va ta‘mirlash xarajatlarini hisobga olish	Avtomobil yo‘llari, ko‘priklar, logistika markazlari
Natijaga asoslangan moliyalashtirish	Mablag‘ni yo‘l sifati, xavfsizlik va xizmat ko‘rsatish natijalariga bog‘lash	Hududiy yo‘llar va jamoat transporti
Davlat-xususiy sheriklik	Davlat va investor o‘rtasida xatarlarni adolatli taqsimlash	Avtoturargohlar, logistika markazlari, yo‘lbo‘yi servis obyektlari
Raqamli aktivlarni boshqarish	Yo‘llar, ko‘priklar va transport oqimlarini elektron monitoring qilish	Yo‘l xo‘jaligi va shahar transporti
Maqsadli yo‘l jamg‘armalari	Barqaror moliyalashtirish manbalarini shakllantirish	Saqlash, ta‘mirlash va yo‘l xavfsizligi
Hududiy loyiha portfeli	Bir-biri bilan bog‘liq loyihalarni yagona dasturga birlashtirish	Transport-logistika va sanoat hududlari

Hududiy transport infratuzilmasi uchun investitsiya resurslarini shakllantirishda davlat budjeti asosiy manba bo‘lib qoladi. Biroq yirik logistika markazlari, multimodal terminallar, pullik avtoturargohlar, yuk tashish markazlari, servis obyektlari va quvvatlantirish stansiyalarini moliyalashtirishda xususiy kapitalning ulushini oshirish maqsadga muvofiqdir.

Davlat-xususiy sheriklik modeli ayniqsa investor uchun daromad oqimi mavjud bo‘lgan loyihalarda samarali hisoblanadi. Masalan, logistika markazlari, pullik avtoturargohlar, yo‘lbo‘yi servis obyektlari, elektron to‘lovli transport tizimlari va ombor infratuzilmasi xususiy sektor ishtirokida rivojlantirilishi mumkin. Bunda davlat yer maydoni, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari, minimal foydalanish kafolati yoki ma‘lum darajadagi mavjudlik to‘lovlarini taqdim etishi mumkin.

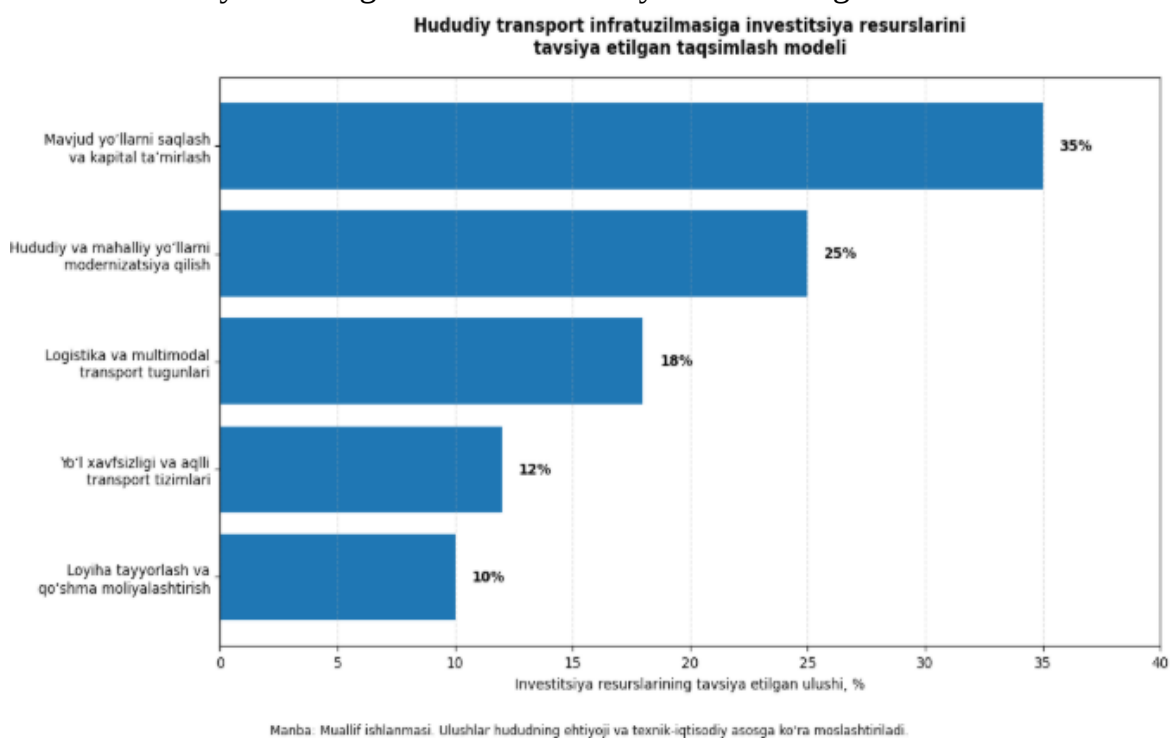
Transport infratuzilmasiga yo‘naltiriladigan investitsiya resurslarini diversifikatsiya qilish muhim ahamiyatga ega. Bir manbaga qaramlik hududiy loyihalarning kechikishi yoki to‘liq moliyalashtirilmasligiga olib kelishi mumkin.

Hududiy transport infratuzilmasida investitsiyalarning samaradorligi ko‘p jihatdan raqamli boshqaruv tizimlarining mavjudligiga bog‘liq. Yo‘llarning texnik holatini muntazam baholash, transport oqimini kuzatish, avariya xavfi yuqori bo‘lgan nuqtalarni aniqlash va mablag‘lardan foydalanishni ochiq monitoring qilish orqali xarajatlarni optimallashtirish mumkin.

Buning uchun hududlar miqyosida quyidagi raqamli yechimlarni joriy etish taklif etiladi:

- yo‘l qoplamasi holatini GPS va geoma'lumotlar asosida baholash;
- ko‘prik, drenaj va yo‘l belgilarining elektron pasportini yuritish;
- transport oqimi, tirbandlik va avariya nuqtalarini tahlil qiluvchi intellektual tizimlar yaratish;
- investitsiya loyihalarining amalga oshirilishi bo‘yicha ochiq elektron monitoring platformasini joriy etish;
- yo‘l ta'miri va qurilish ishlari bo‘yicha shartnomalarni natijaga asoslangan ko‘rsatkichlar bilan bog‘lash.

Raqamli boshqaruv transport loyihalarining shaffofligini oshiradi, korrupsion xatarlarni kamaytiradi, texnik xizmat ko‘rsatish uchun zarur mablag‘larni aniq rejalashtirish imkonini beradi va obyektlarning muddatidan oldin yemirilishining oldini oladi.

MUHOKAMA

Hududiy transport infratuzilmasiga investitsiya kiritishda eng katta xatolardan biri mablag‘larni faqat yirik shaharlar yoki xalqaro avtomobil yo‘llariga jamlashdir. Albatta, magistral yo‘llar mamlakatning tranzit va eksport salohiyati uchun muhim. Biroq mahalliy va hududiy yo‘llar qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini bozorga olib chiqish, aholining maktab, shifoxona, bank, davlat xizmatlari hamda mehnat bozoriga yetib borishi uchun katta ahamiyatga ega.

Hududlar bo'yicha investitsiyalarni samarali taqsimlash uchun “yangi qurilish — rekonstruksiya — saqlash” nisbatini aniqlash zarur. Bu nisbat har bir hududda mavjud yo'llarning texnik holati, yuklama darajasi, aholi zichligi, ishlab chiqarish hajmi, turistik oqim va tabiiy-iqlim sharoitiga qarab belgilanishi kerak.

Mavjud yo'llarni saqlash va kapital ta'mirlashga yetarli mablag' ajratilmasa, kelajakda oddiy profilaktik xarajatlar o'rniga qimmat rekonstruksiya ishlari talab etiladi. Shu bois hududiy yo'l xo'jaligida uzoq muddatli saqlash shartnomalari, yo'l sifatining aniq ko'rsatkichlari va mustaqil texnik audit tizimini joriy etish muhimdir.

Yana bir muhim yo'nalish — transport infratuzilmasi loyihalarining hududiy rivojlanish dasturlari bilan integratsiyasidir. Masalan, yangi yo'l qurilishi sanoat zonasi, turizm klasteri, agro-logistika markazi yoki yangi uy-joy massivlari loyihasi bilan birgalikda rejalashtirilsa, mablag'larning multiplikativ samarasi oshadi. Aks holda, faqat yo'l qurilishi iqtisodiy o'sishga yetarli turtki bermasligi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Hududiy transport infratuzilmasini rivojlantirishda investitsiya resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy o'sish, hududlararo tafovutlarni kamaytirish, tadbirkorlik faolligini oshirish va aholining turmush sifatini yaxshilashning muhim shartidir.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Transport infratuzilmasiga investitsiyalarni hududlar kesimida ustuvorlashtirishda yo'l sifati, iqtisodiy salohiyat, logistika bog'liqligi, ijtimoiy qamrov va iqlim xavflari kompleks baholanishi lozim.
2. Yangi yo'l qurish bilan bir qatorda mavjud avtomobil yo'llari, ko'priklar, drenaj tizimlari va yo'l xavfsizligi obyektlarini saqlashga barqaror mablag' yo'naltirish talab etiladi.
3. Hududiy transport loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholashda hayotiy sikl qiymati, ijtimoiy foyda, xavfsizlik va ekologik samaradorlik mezonlari hisobga olinishi zarur.
4. Logistika markazlari, yo'lbo'yi servis obyektlari, avtoturargohlar, omborlar va raqamli transport tizimlarida davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish xususiy kapital ulushini oshirishga imkon beradi.
5. Chekka tumanlar, qishloq joylar va iqlim xavfi yuqori bo'lgan hududlarda davlat budjeti hamda xalqaro moliya institutlari mablag'lari ustuvor qo'llanilishi maqsadga muvofiqdir.
6. Investitsiyalar samaradorligini oshirish uchun raqamli aktivlarni boshqarish, ochiq monitoring, elektron shartnoma tizimi va natijaga asoslangan moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish zarur.
7. Hududiy transport infratuzilmasi sanoat zonalar, qishloq xo'jaligi klasterlari, turizm markazlari va xizmatlar sohasini rivojlantirish dasturlari bilan birgalikda rejalashtirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 27-yanvardagi PQ-28-son qarori. “O‘zbekiston Respublikasining transport-logistika tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. World Bank. Uzbekistan: Building Blocks for Integrated Transport and Logistics Development. Washington, DC, 2020.
3. World Bank. Uzbekistan Connectivity and Transport Sector Improvement Project: Project Appraisal Document. Washington, DC, 2026.
4. World Bank. Transforming Logistics: The Power of Rail Investment. Washington, DC, 2025.
5. Asian Development Bank. Central Asia Regional Economic Cooperation Road Corridor 2 Resilience and Modernization Project: Uzbekistan. Manila, 2025.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 29-martdagi 166-son qarori. “Atmosfera havosiga transport vositalarining salbiy ta‘sirini kamaytirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
7. O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. Transport va logistika tizimini rivojlantirish bo‘yicha rasmiy materiallar. Toshkent, 2025.